

Semantic Indicators of Personal Orientation in the Narratives of Adolescents with Deprivation of Verbal Development

Змістові індикатори особистісної спрямованості у персональних наративах підлітків із депривацією вербального розвитку

Olga Lozova

Dr. Sc. in Psychology,
Professor

Ольга Лозова

доктор психологічних наук,
професор

E-mail: o.lozova@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3549-195X>

Olena Lytvynenko

Ph.D. in Psychology,
Associate Professor

Олена Литвиненко

кандидат психологічних наук,
доцент

E-mail: o.lytvynenko@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2152-7285>

Borys Grinchenko University of Kyiv
(Ukraine)

✉ 18/2, blvd. I Shamo, Kyiv,
Ukraine, 02154

Київський університет імені Бориса
Грінченка (Україна)

✉ бул. І. Шамо 18/2, Київ,
Україна, 02154

Original manuscript received April, 03, 2020

Revised manuscript accepted September, 07, 2021

ABSTRACT

Introduction. *The article presents results of the study of personal narratives of adolescents with hearing and visual impairments, as well as their peers without relevant disorders.*

The **aim** of this work was to analyse the semantic indicators of personal narratives of adolescents with deprivation of verbal development. In the course of theoretical research there were systematized the approaches to understanding the ontogenesis and dysontogenesis of personal formation; there also were analysed the results of previous studies of language consciousness and speech behaviour of adolescents, the formation of which occurs in conditions of verbal deprivation; besides there were generalized theoretical materials on the role of textual interaction in the process personal orientation formation.

Methods. The methods of empirical research were narrative analysis of personal texts of respondents with the procedures of Grounded theory. Statistical processing of the obtained data was performed using the Mann-Whitney U-test.

Results. The empirical study identified a number of features specific to each of three groups of respondents (those with hearing impairments, those with visual impairments, and those without any impairments). Comparative analysis of obtained data revealed the homogeneity of personal narratives of adolescents with visual impairments and without impairments and the fundamental difference in the texts created by subjects who have hearing impairments, and accordingly live in conditions of verbal deprivation.

Conclusions. The empirical study allowed identifying the importance of verbal deprivation in the process of personal development of adolescents. It is proved that adolescents, whose personal formation takes place in the conditions of verbal deprivation, demonstrate specific forms of personal orientation. Personal orientation determines the peculiarities of perception of the world, self-awareness and accumulation of one's life experience, which is reflected in personal narratives. The specificity of orientation of adolescents with hearing impairments is reflected in their narratives. Its difference from the orientation of adolescents with visual impairments suggests that exactly verbal deprivation (but not the functional dysontogenesis) determines the peculiarities of personal orientation. The prospects for further research in this area can be connected with studying linguistic, stylistic and semantic aspects of speech behaviour of people who live in conditions of verbal deprivation.

Key words: narrative analysis, Grounded theory, personal narrative, verbal deprivation, dysontogenesis, adolescence.

Вступ

Процес вербального розвитку особистості, розпочавшись у дитинстві, триває протягом усього життя, зазнаючи особливої інтенсифікації на певних етапах індивідуальної генези. Одним з таких етапів активних змін та трансформацій є період підлітковості, під час якого основною детермінантою становлення особистості виступає міжособистісна взаємодія зі значимими іншими, в ході

якої у підлітка формуються навички саморозуміння, усвідомлення власних потреб та самоактуалізація. Принципово важливим конструктом при цьому стає мовленнєва поведінка, яка забезпечує ефективність як особистого (самовираження), так і соціального (комунікація) аспектів становлення. Відповідно, характер інтерперсональної взаємодії визначається не лише психологічними якостями її суб'єктів, але й деякими фізіологічними особливостями, до яких належить, зокрема, специфіка роботи аналізаторів, передусім зорового і слухового, які забезпечують орієнтацію в навколишньому (в тому числі й соціальному) світі та дозволяють суб'єкту максимально ефективно до нього пристосуватись.

Порушення у роботі аналізаторів обмежує потік інформації, що отримує індивід, та визначає специфіку формування його внутрішньої картини світу (Mulyadi, Oktavianisya & Puspaningrum, 2020). Беззаперечним є вплив порушень слуху на мовну свідомість суб'єкта, оскільки відсутність вербальної, вокалізованої комунікації обумовлює фрагментарність мовної активності та домінування образної складової в інтерперсональній взаємодії (використання жестової мови) (Georgieva & Valchev, 2020).

Водночас, дещо іншим є вплив порушень зору на формування особистісних новоутворень. Депривація візуального каналу сприймання необхідно призводить до гіперкомпенсації за рахунок інших аналізаторів. При цьому, нестача образних даних компенсується вербальною інформацією, отриманою в результаті комунікації та взаємодії з механічними носіями аудіо матеріалів (Rokach, Berman & Rose, 2021). Проте, обидва представлених варіанти індивідуальної генези є такими, що відрізняються від умовної норми.

Ураховуючи це, можемо припустити, що порушення у роботі слухового аналізатора може суттєво впливати на результати текстової діяльності мовця, зокрема, – продукування наративів. Отже, предметом дослідження виступає персональний наратив осіб підліткового віку, які мають порушення зору та слуху й, відповідно, перебувають в умовах вербальної депривації.

Мета роботи полягає в аналізі змістових індикаторів особистісної спрямованості у персональних наративах підлітків із депривацією вербального розвитку.

Досягнення мети стало можливим за рахунок виконання таких **завдань**:

- (1) Виокремлення ключових категорій персональних наративів підлітків, які мають порушення зору та слуху, а також їх однолітків, які не мають відповідних порушень.
- (2) Визначення змістових індикаторів особистісної спрямованості у персональних наративах підлітків із депривацією вербального розвитку.
- (3) Порівняльний аналіз змістових індикаторів особистісної спрямованості, продемонстрованих представниками кожної з досліджуваних груп.

Працюючи над визначенням особистісної спрямованості та виокремленням її типів, ми спирались на загальні положення персонологічного підходу (Bogat, von EyeLars & Bergman, 2015), на основі яких визначили особистісну спрямованість як інтегральну характеристику суб'єкта, що базується на його потребах, інтересах та цінностях і детермінує прояв типових для нього способів поведінки й форм діяльності.

Результати досліджень особистісного становлення осіб з порушеннями слуху свідчать про те, що формування у слабчуючих і глухих дітей особистості, “я-концепції” та особистісної спрямованості відбувається за тією ж логікою, що й у їх здорових однолітків, але перехід від однієї стадії до іншої відбувається дещо сповільнено (Vernon & Andrews, 2010).

Дані, отримані в ході інших досліджень у цьому напрямі, дозволили констатувати, що дитина, яка народилася глухою або втрачає слух протягом перших двох років життя, перебуває в принципово відмінній позиції стосовно інших людей та навколишньої дійсності порівняно з її здоровими однолітками. Відсутність вербальної взаємодії, а відповідно і порушення спілкування, частково ізолює її від оточення й ускладнює формування мовної свідомості, що, своєю чергою, впливає на мовленнєву поведінку, яка в широкому плані охоплює не лише вокалізовану, але й невербальну, жестову комунікацію. При цьому у дітей з порушеннями слуху формуються принципово відмінні стратегії соціалізації, що безпосередньо впливає на специфіку усвідомлення власних якостей та рис оточуючих, а також на інші процеси особистісного становлення (Mitchell & Braham, 2011).

Зі схожих позицій виходить також Л. Головчиць (Головчиц, 2011), на думку якої діти з порушеннями слуху стикаються з труднощами за необхідності опанування сенсу людських дій і стосунків. Це пояснюється редукованістю вербальної взаємодії та пов'язаними з нею обмеженнями в оволодінні психологічними засобами пізнання соціальної дійсності. Такі труднощі виникають внаслідок недостатності спілкування дітей з дорослими та однолітками, недосконалості предметних об'єктів як засобів спілкування, фрагментарності уявлень дитини про явища соціального життя та своє місце у світі, слабкість оперування буденними уявленнями в умовах повсякденного життя.

Зазначена специфіка вербального розвитку частково спостерігається і в осіб з дефіцитарним розвитком зорового аналізатора. Підтвердження цьому можна знайти у працях Л. Виготського (Выготский, 2005), котрий одним із перших надав інтерпретацію розвитку особистості в умовах сенсорної недостатності та довів, що будь-який дефект або тілесний недолік є фактором, що змінює стосунки людини з навколишнім світом, та спричиняє прояву такого явища, як "соціальна ненормальність поведінки" (там само).

Дослідивши психологічні особливості дітей та підлітків, які мають порушення слуху, В. Солнцева і Т. Белова (Солнцева & Белова, 2012) виокремили низку особливостей, що зумовлюють специфіку їх когнітивного розвитку. Передусім ту, що обмеженість зовнішніх вражень негативно впливає на формування й розвиток усіх пізнавальних процесів, особливо уваги. Це, своєю чергою, сповільнює процес пристосування до навколишнього світу та чинить принциповий вплив на формування окремих особистісних якостей. Водночас, необхідність адаптації до зовнішнього світу в умовах візуальної депривації сприяє активації компенсаторних механізмів психіки, за рахунок яких нестача візуальної інформації урівноважується аудіальними даними, отриманими в результаті операцій з механічними носіями, а також внаслідок інтерсуб'єктної взаємодії (там само). Відповідно, поряд із загальними дизонтогенетичними тенденціями, становлення мовної особистості підлітків, які мають порушення зору, та їх однолітків із порушеннями слуху відбувається за окремими специфічними алгоритмами.

Таким чином, теоретичною підставою цього емпіричного дослідження стала розроблена О. Литвиненко (2021) концепція особистісного становлення підлітків з урахуванням функціонального дизонтогенезу. Аспектами зазначеної концепції, референтними для теми дослідження, є такі її положення:

- функціональний дизонтогенез є фактором, що визначає специфіку становлення психічних процесів підлітків (в тому числі і мовлення);
- аналізаторна депривація спричиняє формування специфічної картини світу, яка відображається у провідних когнітивних схемах та знаходить своє вираження в породжуваних підлітками мовленнєвих одиницях;
- вербальний розвиток осіб, які мають порушення слуху і зору, відбувається не просто сповільнено, а відповідно до специфічної логіки власного розгортання.

Різноспрямованість та фрагментарність результатів розглянутих наукових пошукувань поставила перед нами питання про специфіку депривації вербального розвитку підлітків з порушеннями в роботі аналізаторів, відповісти на які можливо, дослідивши структуру персональних наративів, що й складає наукову новизну цього дослідження. Крім того, інноваційними атрибутами даного наукового пошуку вважаємо специфічний дизайн дослідження, в межах якого функціональний дизонтогенез представлено порушеннями у роботі різних аналізаторів (як слухового, так і зорового) та порівняно з онтогенезом, тобто умовною нормою. При цьому основоположним для нас є припущення про те, що аналізаторна депривація визначає не просто темпове сповільнення вербального розвитку, специфічний алгоритм його становлення та розгортання.

Окрім стандартних персонологічних та психолінгвістичних опитувальників, аналіз процесу вербального розвитку особистості можливий за допомогою вивчення її персональних текстів, особистих наративів. Наратив являє собою трансформацію неупорядкованих життєвих подій у певну послідовність, вибудовану на основі загальної життєвої концепції оповідача або ж його особистісного міфу, що визначає внутрішню логіку породжуваного тексту (De Fina, 2020). Наслідком цього є створення біографічного наративу – власного внутрішнього світу особистості, реальності, яка вибудовується як неповторне особистісне творіння за допомогою

авторського ставлення – як до навколишньої дійсності, так і до власної особистості, до власної ідентичності (Бистров, 2016). Саме це і зумовило вибір нарративного аналізу в якості методичного інструменту цього дослідження.

Наративний аналіз являє собою якісний метод дослідження, спрямований на інтерпретацію персональних текстів та виокремлення специфічних нарративних структур, в яких відображається узагальнений та впорядкований індивідуальний досвід суб'єкта (Репьевская, 2013). Аналіз нарративних текстів передбачає, головним чином, увагу до його змісту (семантика тексту), функцій (експресивність текстового матеріалу) та структури (способи конструювання індикаторів цікавих для дослідника категорій) (Huk & Bekhta, 2020).

Окрім того, аналіз персональних нарративів як вербального продукту має супроводжуватись вивченням низки питань, пов'язаних із особливостями формування особи як суб'єкта текстової діяльності. У цьому контексті актуальним вбачається дослідження ієрархічних механізмів породження мовлення (Frank & Christiansen 2018), в межах якого проаналізовано когнітивну активність респондентів та специфіку нервової активації, що її супроводжує, а також описано технічні особливості породження мовлення на різних рівнях: від фонетичного, до дискурсивного.

Вивченню нейробіологічних характеристик мовленнєвої діяльності присвячені також праця Т. Ушакової, в котрій авторка переконливо доводить, що функціонування семантики здійснюється з опорою на систему діючих фізіологічних реакцій (Ушакова, 2009). Виявлено реакції фізіологічного характеру, які уможливають здійснення психологічного акту – вибору слова, що відповідає думці суб'єкта мовлення.

Дещо з інших позицій до проблеми породження текстів підійшла Н. Золотова: досліджуючи роль свідомості в контексті становлення мовної особистості, авторка дійшла висновку про те, що активація процесів свідомості пов'язана з безпосереднім сприйманням індивідом життєвих феноменів, в тому числі й мовлення як його, індивіда, власної приналежності (Золотова, 2019). Значення свідомості в контексті мовленнєвої діяльності та породження нарративів розкривається також у роботі Т. Ішіді (Ishida, 2018), присвяченій формуванню семантичного

поля особистості та породженню і сприйманню неоднозначних мовленнєвих одиниць.

Таким чином, дослідження особи як суб'єкта текстової діяльності відбуваються на декількох рівнях: нейробіологічному, індивідуально-психологічному (свідомісному) та соціальному (інтерперсональному). При цьому аналіз породжуваних суб'єктом текстових одиниць дозволяє дослідити особливості його функціонування на кожному з цих рівнів (Wooffitt, 2015).

Гіпотеза представленого наукового пошукування полягала в тому, що підлітки, які розвиваються в умовах зорової та аудіальної (і, неминуче, – вербальної) депривації, підходять до породження наративних текстів із дещо інших позицій, ніж їх однолітки, які не мають порушень роботи аналізаторів. Причиною цього може бути як специфічність та часткова обмеженість дискурсивного поля вербально депривованих підлітків, так і загальні особливості усвідомлення та відтворення персонального досвіду. Очевидно своєрідною є стилістична та лексична структура їх наративних текстів, проте нас більшою мірою цікавила змістова наповненість персональних наративів таких підлітків: особистісна спрямованість суб'єкта, характер відображення навколишнього світу та місце оповідача в ньому.

Вибірка

Емпіричне дослідження специфіки персональних наративів підлітків із депривацією вербального розвитку проводилось на базі середніх загальноосвітніх та спеціальних інтернатних закладів Києва. Загальна кількість досліджуваних склала 167 осіб, серед яких 58 осіб мали порушення слуху (група А), 49 осіб – порушення зору (група Б) та 60 осіб не мали порушень у роботі аналізаторів (група В). Вік респондентів становив 14–16 років.

Дотримання етичних стандартів

Дотриманню етичних принципів сприяла отримана дослідником усна згода респондентів на добровільну участь в емпіричному дослідженні та письмова згода від їх батьків,

отримана представниками адміністрації навчальних закладів, на базі яких відбувалося дослідження. Крім того, процедуру дослідження та специфіку представлення його результатів було розглянуто та схвалено на засіданні Комісії з проведення експертизи дослідження Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка (Протокол № 4 від 04.10.2021).

Фінансування на проведення цього дослідження не отримано.

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який може вплинути на рішення про публікацію цієї статті.

Методи та методика дослідження

На нашу думку, дослідження змістових індикаторів особистісної спрямованості підлітків має відбуватись з використанням як кількісних, так і якісних процедур. Кількісні процедури дозволяють отримати однозначні та статистично обґрунтовані результати, використання яких дозволяє здійснити первинний аналіз зазначеної проблематики. Водночас завдяки якісним процедурам стає можливим глибинний аналіз змістової організації персональних наративів досліджуваних з подальшим формулюванням узагальнених висновків, щодо представленості в них особистісної спрямованості. Зокрема, на думку Н. Федорченко, звернення до якісних методів взагалі та наративного аналізу, зокрема, може бути рекомендоване у випадку, якщо: (1) дослідник має намір апелювати до розуміння повсякденного життя людей і в цьому ракурсі пояснити певні загальні закономірності; (2) дослідника цікавить опис поведінки (в тому числі і мовленнєвої) у природній обстановці; (3) для розкриття проблеми необхідне активне дослідження, коли важливо розкрити ситуацію очима і словами учасників, а не з позиції зовнішнього “наукового експерта” (Федорченко, 2013). З огляду на актуальність наведених аргументів для нашої роботи та їх співзвучність з основними завданнями дослідження, було прийнято рішення про використання наративного аналізу для визначення моделей особистісної спрямованості підлітків залежно від генетичного контексту їх становлення.

На першому етапі наукового пошуку було виокремлено наративні індикатори, що відповідають різним типам особистісної

спрямованості, та проаналізована частота їх представленості у наративах досліджуваних.

На другому етапі відбувся порівняльний аналіз коефіцієнтів частоти прояву наративних індикаторів у текстах представників кожної з трьох досліджуваних груп. З цією метою було застосовано U-критерій Мана-Уїтні, призначений для порівняння непараметричних даних.

На останньому етапі дослідження було застосовано метод аналізу письмового наративу та наративного інтерв'ю з подальшою обробкою отриманих даних за процедурами обґрунтованої теорії. Необхідність застосування *обґрунтованої теорії в контексті даного дослідження була пов'язана з її придатністю для формулювання специфічних категорій на основі емпіричних даних та виведення індуктивним шляхом концептуальних узагальнень* (Байєр, 2020). При цьому використовувалось як відкрите кодування (для первинної організації набору кодів і категорій), так і вибіркове (для уточнення й конкретизації моделей особистісної спрямованості).

У процесі дослідження респондентам було запропоновано створити текст про себе (персональний наратив). При цьому інструкція була максимально загальною та недеталізованою, відтак кожен підліток міг інтерпретувати її по-своєму, відповідно організовуючи та наповнюючи свій текст. Таким чином ми намагались, залишаючись у межах методологічного поля наративної психології (Sarbin, 1986), водночас надати досліджуваним можливість відобразити в тексті власні особистісні характеристики. Технічно даний етап роботи реалізовувався наступним чином: респонденти групи Б виконували завдання усно, породжені ними тексти фіксувалися за допомогою диктофонних записів і в подальшому були транскрибовані; досліджувані груп А і В самостійно записували наративні тексти. Процедура збору емпіричних даних від представників групи А відбувалась за участі перекладача-дактилолога, який забезпечував безперебійну комунікацію дослідника з респондентами.

Дані, отримані в ході емпіричного дослідження, а також результати їх статистичної обробки розміщено в універсальному відкритому репозиторії Zenodo (Lozova & Lytvynenko, 2021).

Результати та дискусії

У межах наративного аналізу персональних текстів підлітків нами було виокремлено змістові категорії, за допомогою яких відбувається реалізація особистісної спрямованості. До них належать:

- (1) спрямованість на емоції та переживання;
- (2) спрямованість на соціальну взаємодію;
- (3) спрямованість на абстрактні роздуми;
- (4) темпоральна спрямованість.

При цьому перші три категорії поділяються на дві підкатегорії кожна відповідно до модальності (позитивної та негативної), а четверта включає в себе підкатегорії відповідно до часового виміру (спрямованість у майбутнє та спрямованість у минуле). Таким чином, загалом було отримано вісім категорій, у тій чи іншій мірі представлених у персональних наративах досліджуваних.

Аналіз породжених респондентами наративів дозволив визначити частоту представленості в них кожної з зазначених категорій. Усереднені показники частоти представленості наративних індикаторів змістових категорій для кожної респондентської групи було використано для порівняльного аналізу текстів підлітків, які мають порушення слуху, порушення зору та їх однолітків, які не мають порушень у роботі аналізаторів (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності прояву наративних індикаторів у текстах представників різних груп

Наративні індикатори	Порівняння груп А і Б				Порівняння груп Б і В				Порівняння груп А і В			
	А	Б	U	p	Б	В	U	p	А	В	U	p
Емоції (+)	0.08	0.25	8985	0.001	0.47	0.09	5880	0.162	0.04	0.34	7731	0.037
Емоції (-)	0.07	0.86	7921	0.015	0.05	0.18	6376	0.642	0.79	0.41	7827	0.001
Соц.взаємодія (+)	0.25	0.24	6872	0.64	0.16	0.43	7257	0.234	0.64	0.12	7218	0.264
Соц.взаємодія (-)	0.22	0.51	7911	0.016	0.22	0.18	6835	0,692	0.74	0.11	7813	0.021
Роздуми (+)	0.23	2.47	6439	0.728	0.11	0.74	9171	0.001	0.03	0.78	8110	0.012
Роздуми (-)	0.10	0.06	6171	0.394	0.03	0.82	8435	0.001	0.01	0.81	7979	0.001
Майбутнє	0.44	0.49	7105	0.353	0.50	0.88	6912	0.589	0.37	0.34	7129	0.339
Минуле	0.29	0.25	7713	0.022	0.34	0,02	7563	0.078	0.32	0.57	7711	0.001

Як впливає з таблиці, найбільша кількість статистично значимих відмінностей була зафіксована між текстами підлітків, які мають порушення слуху та текстами їх однолітків, які не мають таких порушень. При цьому тексти представників груп А і В відрізняються майже за всіма представленими параметрами. Виняток становлять категорії “позитивна орієнтація на соціальну взаємодію” та “орієнтація на майбутнє”. Тобто, наративи, породжені особами, які мають порушення слуху і, відповідно, перебувають в умовах вербальної депривації, відрізняються від наративів їх однолітків, включених в активну вербальну взаємодію. Кількісні відмінності, виявлені між текстами представників груп А і Б, підтверджують цей висновок.

Натомість, між текстами представників груп Б і В були виявлені значимі відмінності лише за двома параметрами, які відповідають категоріям “Позитивна орієнтація на абстрактні роздуми” ($U=9171$; $p=0.01$) та “Негативна орієнтація на абстрактні роздуми” ($U=8435$; $p=0.01$). Представлені закономірності свідчать про те, що змістова наповненість наративів підлітків зумовлена саме вербальною дефіцитарністю, а не загальним аналізаторним дизонтогенезом.

В межах наступного етапу дослідження на підставі описаних індикаторів було виокремлено п’ять наративних моделей особистісної спрямованості залежно від генетичного аспекту їх становлення: “Інтерперсональна”, “Оптимістична”, “Аналітична”, “Прогностична”, “Песимістична” (табл. 2).

Таблиця 2

Наративні моделі особистісної спрямованості підлітків залежно від генетичного контексту їх становлення

Модель	Центральна категорія	Допоміжні категорії	Носії
Інтер-персональна	Соціальна взаємодія (+)	Соціальна взаємодія (-)	А, Б, В
Оптимістична	Емоції (+)	Соціальна взаємодія (+)	Б, В
Аналітична	Абстрактні роздуми (-)	Абстрактні роздуми (+)	В
Прогностична	Майбутнє	Абстрактні роздуми (-)	Б, В
Песимістична	Емоції (-)	Минуле	А

Перший тип моделі – “Інтерперсональна”, центральною категорією для якої є “Спрямованість на позитивну соціальну

взаємодію” – відтворює досвід міжособистісних інтеракцій, переважна більшість яких носить позитивний характер, коли мовець дає схвальні оцінки ситуаціям, які описує. Втім, у якості допоміжної категорії сюди включено також “Спрямованість на негативну соціальну взаємодію”, що визначає широту спектру можливих комунікативних модальностей. Змістові індикатори такої особистісної спрямованості характеризуються тим, що охоплюють взаємодію зі значущими іншими, переважно однолітками, що цілком узгоджується з віковими особливостями респондентської групи, відповідно до яких горизонтальна комунікація є їх провідною діяльністю та потребою.

Інтерперсональна наративна модель властива представникам кожної з трьох груп досліджуваних, при цьому наративні тексти підлітків з груп Б і В конструюються з певними лексичними й синтаксичними особливостями. У наративах групи Б нерідко спостерігаються пропуски слів (“... і ми цілий були з подругою, їли морозиво і веселились...”). У наративах групи В має місце переважання дієслів над іншими частинами мови “... на тренування я ходжу, бо там у мене купа друзів, які мене розуміють і завжди підтримують...”, що надає цим текстам експресивності та образної конкретизації. Водночас тексти представників групи А, також характеризуючись позитивною оцінкою міжособистісної взаємодії в межах власної закритої спільноти, є досить специфічними й відрізняються від попередніх низкою синтаксичних та морфологічних ознак: неузгодженістю відмінкових закінчень (“...друг комп’ютер грає разом...”), ознаками “телеграфного стилю” мовлення (“...я зайнятий друзі зустрічаюся гуляю...”), порушеннями синтаксичної структури речень (“...я люблю сюрприз друзі мій день народження...”).

Зауважимо, що персональні наративи досліджуваних, які мають порушення слуху, окрім змістової наповненості, суттєво відрізняються також і структурно. Як видно з наведених прикладів, для них характерним є лексичне спрощення, фрагментарне ігнорування граматичних структур, зокрема, неузгодженість відмінкових закінчень, порушення порядку слів у реченні.

Другий тип моделі – “Оптимістична”, центральною категорією якої є “Спрямованість на позитивні емоції та переживання”, – демонструє проживання позитивного досвіду як у соціальному,

так і в індивідуальному плані. Змістові індикатори особистісної спрямованості тут характеризуються детальним змалюванням афективних станів та проявів, що супроводжують представлені у наративах ситуації. В особистих наративах підлітків даний тип моделі репрезентовані такими текстовими одиницями:

- у групі Б: *“... він крутий. Я слухаю його подкасти, щоб підняти настрій...”*; *“...мені там дуже добре і я завжди радію, коли потрібно їхати туди...”*.
- у групі В: *“...це страшенно весела історія, я три дні сміялася, коли її пригадувала”*; *“...інколи я відчуваю щастя без жодної причини – просто хочеться співати, танцювати і обійняти весь світ...”*.

Відповідно, “Оптимістична” модель була виявлена у текстах представників груп Б і В, в той час, як підліткам з групи А такий наратив виявився не властивим.

Третій тип моделі – “Аналітична”, центральною категорією якої є “Спрямованість на негативні на абстрактні роздуми”, – пов’язаний з відмовою від змалювання конкретних подій і ситуацій та відображенням актуальних для підлітків ідей, переконань і умовиводів. Змістові індикатори тут носять переважно узагальнений характер та відрізняються екстраполяцією окремих висновків на всю широту життєвих проявів. В особистих наративах підлітків даний тип моделі представлений наступними текстовими одиницями:

- у групі В: *“...якщо хтось робить для тебе щось хороше, значить йому від тебе щось треба. Нічого в світі не буває просто так...”*; *“...нічого цікавого не відбувається, весь час те ж саме..”*; *“...жити треба так, щоб бути кращим у всьому. Так вже влаштовано: ти або найкращий, або останній нікчема...”*; *“... Мрія – це те, що наповнює життя людини смыслом і навіть не хочеться уявляти, яким було б життя без мрій...”*.

Характерно, що ця модель притаманна виключно представникам так званої нормативної групи, тобто підліткам, які не мають порушень у роботі аналізаторів. Водночас їх ровесники, чиє особистісне становлення відбувається в контексті дизонтогенезу, проявили тенденцію виключно до продукування текстів, характер яких можна умовно назвати предметним, або наочно-образним.

Четвертий тип моделі – “Прогностична”, центральною категорією якої є “Спрямованість на майбутнє”, – репрезентує особистісний вербальний досвід, в якому відображається прагнення і готовність підлітків вибудовувати довгострокову часову перспективу. Змістові індикатори такої спрямованості включають в себе інформацію, яка відображає постановку цілей, побудову планів та обмірковування стратегій їх досягнення. В особистих наративах підлітків цей тип моделі представлений такими текстовими одиницями:

- у групі Б: *“...якщо я гарно закінчу навчальний рік, мені куплять класні навушники і це дуже круто...”*; *“...після школи обов’язково університет, потім хороша робота...”*.
- у групі В: *“..наступного літа я обов’язково піду на курси відеоблогерів...”*, *“...і я поїду до Південної Америки, буду жити у джунглях Амазонії та обіймати мавпочок, які там всюди...”*.

Як і “Оптимістична”, “Прогностична” модель притаманна представникам умовно нормативної групи та їх одноліткам, які мають порушення зору.

П’ятий тип моделі – “Песимістична”, центральною категорією якої є “Спрямованість на негативні емоції та переживання”, – пов’язаний з відображенням травматичного афективного досвіду. Дана модель була виявлена лише у наративах підлітків, які мають порушення слуху, що й зумовлює лексичну та семантичну структуру її індикаторів. При цьому часто змістові індикатори спрямованості фіксують зовнішні поведінкові прояви почуттів, з якими підлітки не змогли впоратись, або які залишились не відреагованими (*“...я плакала бо дівчата змагання а я вдома...”*, *“...завжди боюсь коли відповідать. І коли одна вдома...”*). Для “Песимістичної моделі” характерна орієнтація у минуле, багаторазова румінація певних спогадів, на противагу відображенню актуальних подій або плануванню майбутніх активностей (*“...всі пішли кіно. Я весь вечір один в телефон...”*, *“...Дома мама добре”* (прим.: *“вдома з мамою було добре”*). *“Гуртожиток погано”*. *“Дівчата кричать...”*).

Узагальнення результатів наративного аналізу персональних текстів підлітків з депривацією вербального розвитку дозволяє зробити висновок, що наративні моделі їх особистісної спрямованості можуть бути розподілені на три групи: (1) універсальні, тобто

представлені у текстах будь-якої групи підлітків, без урахування генетичного контексту їх вербального розвитку; (2) межові, тобто притаманні двом із трьох груп досліджуваних та (3) специфічні, властиві виключно представникам однієї групи.

Універсальною є інтерперсональна модель, яка відображає процес і характер міжособистісної взаємодії та відповідає провідним віковим потребам і новоутворенням підліткового віку.

Межові моделі (“Оптимістична” та “Прогностична”) об’єднують підлітків з груп Б і В – осіб, особистісне становлення яких включене у процес активної вербальної взаємодії зі світом. Таким чином, у межах обґрунтованої теорії було доведено наше припущення про те, що безпосередня вербальна вокалізована взаємодія визначає специфіку формування мовної картини світу та усвідомлення свого місця в ньому, що й знаходить відображення у персональних наративах. Підлітки, які мають порушення слуху і становлення яких відбувається в умовах вербальної депривації, демонструють принципово відмінні моделі мовленнєвої поведінки. При цьому діапазон відмінностей у персональних наративах охоплює весь можливий спектр: від структурно-формальної організації висловлення до його змістового наповнення.

До специфічних моделей належать “Аналітична” (властива лише представникам групи В) та “Песимістична” (властива лише представникам групи А). Характерно, що “Аналітична” наративна модель була представлена виключно у текстах підлітків, які належать до нормативної групи. Водночас їх однолітки, які мають порушення слуху і зору, не проявили схильності до звернення у наративах до абстрактних понять, формулювання власних узагальнень та умовиводів. Отже, дефіцитарність у розвитку аналізаторів, обмежуючи потік інформації, що надходить до суб’єкта з зовнішнього світу, визначає не лише характер відображення подій і явищ світу, але й рівень такого відображення. Мовна свідомість підлітків, становлення яких відбувається в контексті дизонтогенезу, реалізується на наочно-образному рівні, що відображається у їх персональних текстах, які містять, передусім, опис конкретних подій та явищ.

Представленість “Песимістичної” наративної моделі лише у текстах підлітків, які мають порушення слуху, свідчить, по-перше, про унікальність даної категорії респондентів, а по-друге, про

специфіку організації їх афективної сфери. Характерно, що представники інших досліджуваних груп, звертаючись у наративах до категорії емоційності, надавали перевагу її позитивній модальності. Це дозволяє припустити, що переживання і відреагування емоцій та почуттів, а також їх когнітивна оцінка зумовлюється інтенсивністю текстуальної взаємодії суб'єкта зі світом. Можливості перевірки даної гіпотези окреслюють коло перспективних досліджень цієї наукової сфери.

Звертаючись до загальних тенденцій, виявлених в ході наукового пошукування, зауважимо, що, відповідно до особливостей прояву особистісних рис, підлітки з порушеннями слуху принципово відрізняються від своїх однолітків, які не мають таких порушень. Цей висновок нашого дослідження підтверджується результатами актуальних наукових розвідок, присвячених вивченню особистісної реалізації глухих та слабочуючих осіб (Yoshinaga-Itano & Wiggin, 2016). Причина цього, вочевидь, криється у вербальній депривації, в контексті якої відбувається особистісне становлення та розвиток індивіда. Адже вербальна взаємодія – це не лише операційний обмін інформацією, але й опосередкований процес пізнання світу, інших людей і самого себе. Обмінюючись текстами з оточенням, людина створює свої персональні наративи, систематизує та архівує досвід і спогади, творить власну історію, яка є одночасно відображенням і рушійною силою особистісного становлення. Будучи позбавленим такого обміну, індивід втрачає можливість комплексного, різнобічного самоусвідомлення і саморозуміння.

Результати актуальних наукових досліджень свідчать, що первинні когнітивні одиниці, завдяки яким особа починає розуміти окремі фрагменти навколишнього світу, являють собою цілісні ситуації, що кореспондують з актуальними для неї потребами і бажаннями (Кошелев, 2021). Інформація про такі ситуації надходить до свідомості суб'єкта завдяки активації аналізаторів (передусім, зорового та слухового). Це, своєю чергою, забезпечує генезу понять та лексичних значень, а, відповідно, і загальний вербальний розвиток. Таким чином, аналізаторна депривація необхідно має призводити до сповільнення, або викривлення такого розвитку.

Комплексні дослідження формування мовленнєвої активності в осіб, які мають порушення слуху, доводять, що об'єктивні обмеження цього процесу визначають специфіку загального

перебігу становлення особистості (Калашникова & Шипунова, 2017). Це, своєю чергою, принциповим чином впливає на формування особистісної спрямованості, когнітивної та емоційної сфер представників даної категорії. Отримані нами результати емпіричного дослідження співзвучні з даним інших наукових пошукувань щодо неповторності та унікальності афективних проявів підлітків з порушеннями слуху, відображених у їхніх усних та письмових текстах (Alegre de la Rosa & Angulo, 2021).

Отже, особистісне становлення підлітків, які мають порушення слуху, відбувається не сповільнено, як припускали деякі дослідники (Vernon & Andrews, 2010), а принципово інакше, ніж у їхніх однолітків, які не мають таких порушень.

Водночас, на противагу даним, представленим у роботі О. Фісенко (Фисенко, 2017), можемо сказати, що особливості текстів, породжених підлітками, які мають порушення зору, цілком відповідають особливостям наративів, створених представниками нормативної групи. Відповідно, включеність в активну вербальну взаємодію з навколишнім світом дозволяє таким підліткам принаймні частково компенсувати дефіцитарність зорового аналізатора та забезпечує нормативність формування їх особистісної спрямованості.

Висновки

Досліджено персональні наративи підлітків з порушеннями слуху і зору, а також їх однолітків, які не мають порушень у роботі аналізаторів. З'ясовано, що для осіб, становлення яких відбувається в умовах вербальної депривації (спричиненої порушеннями слуху), характерною є унікальність, неповторність персональних текстів та своєрідна представленість у них змістових категорій. Зазначена унікальність стосується не лише лексичних та граматичних характеристик текстів, але й їх змістової наповненості.

За допомогою наративного аналізу та обґрунтованої теорії було доведено припущення про те, що підлітки, які живуть в умовах аудіальної (та, неминуче, – вербальної) депривації, підходять до породження наративних текстів з дещо інших позицій, ніж їх однолітки, які не мають порушень у роботі аналізаторів. При

цьому наратив підлітків, які мають порушення слуху, відрізняється низкою характерних ознак, а саме: пропусками слів, неузгодженістю відмінкових закінчень, переважанням дієслів над іншими частинами мови, ознаками “телеграфного стилю”, порушеннями синтаксичної структури речень, експресивністю та образною конкретизацією мовлення, а також загальною тенденцією до лексичного спрощення.

Відповідно, підліткам, чиє особистісне становлення відбувається в умовах депривації вербального розвитку, притаманні специфічні форми особистісної спрямованості. Особистісна спрямованість визначає специфіку сприймання навколишнього світу, самоусвідомлення, накопичення та реалізації власного життєвого досвіду, що і знаходить відображення у персональних наративах. Специфічність відображеної у наративах спрямованості підлітків, які мають порушення слуху, та її відмінність від спрямованості осіб, які мають порушення зору, свідчить про те, що саме вербальна депривація (а не функціональний дизонтогенез загалом) визначає особливості формування особистісної спрямованості.

Перспективи подальших досліджень цієї тематики вбачаємо у детальному вивченні лінгвістичних, стилістичних та семантичних аспектів персональних текстів осіб, розвиток яких відбувається в умовах вербальної депривації, а також у розробці та апробації специфічного психодіагностичного інструментарію, який враховував би особливості їх мовної свідомості.

Література

- Байер, О. (2020). Обґрунтована теорія як метод роботи з текстом. М.С. Великодна, О.В. Стогній, & В.О. Депутатов (Ред.), *Доповіді ключових спікерів I Всеукраїнської науково-практичної конференції “Наративна психологія: теорія, емпірика, практика” (м. Кривий Ріг, 29–30 листопада 2019 р.)*, (с. 4–8). Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов.
- Бистров, Я.В. (2016). *Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики*. (Монографія). Київ – Івано-Франківськ.
- Выготский, Л.С. (2005). *Психология развития человека*. Москва: Смысл.
- Головчиц, Л.А. (2011). *Дошкольная сурдопедагогика: Воспитание и обучение дошкольников с нарушениями слуха*. Москва: ВЛАДОС.
- Золотова, Н.О. (2019). Рефлексивность обыденного сознания и естественный метаязык. *Вопросы психолингвистики*, 4(42), 50–61. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2019-42-4-52-63>
- Калашникова, В.А., & Шипунова, А.В. (2017) Особенности формирования речи у детей с нарушением слуха. В.П. Крючков (Ред.), *Материалы Всероссийской*

- научно-практической конференции “Проблемы речевого онтогенеза и дизонтогенеза” (г. Саратов, СГУ имени Н.Г. Чернышевского, 29 сентября 2017), (с. 131–134). Саратов: Издательство “Саратовский источник”.
- Кошелев, А.Д. (2021) О генезисе у ребенка понятий и лексических значений. *Вопросы психолингвистики*, 2(48), 156–170. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2021-48-2-156-170>
- Литвиненко, О. (2021) *Становлення особистості підлітка (онтогенетичний і дизонтогенетичний аспект)*. (Монографія). Харків: ФОП Панов.
- Репьевская, М.В. (2013). Нарративный анализ как метод исследования языкового сознания. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия “Лингвистика”*, 10(2), 111–112.
- Солнцева, В.А., & Белова, Т.В. (2012). Психологические особенности лиц с нарушениями зрения (слабовидящих). *Справочник по организации и проведению профориентационной работы* (с. 92–94). Москва: ООО “Центр новых технологий”.
- Ушакова, Т.Н. (2009). О механизмах вербальных процессов человека. *Психология. Журнал высшей школы экономики*, 6(1), 99–113.
- Федорченко, Н.В. (2013). Соціально-психологічні моделі нарративної інтерпретації особистістю естетичних переживань. *Дис. канд. психол. наук*. ІСПП НАПН України.
- Фисенко, А. (2017) Особенности развития коммуникативных навыков у детей с нарушениями зрения. В.П. Крючков (Ред.), *Материалы Всероссийской научно-практической конференции “Проблемы речевого онтогенеза и дизонтогенеза” (г. Саратов, СГУ имени Н.Г. Чернышевского, 29 сентября 2017)*, (с. 345–349). Саратов: Издательство “Саратовский источник”.
- Alegre de la Rosa, O.M., & Angulo, L.M.V. (2021). Evaluation of emotional and psycholinguistic problems in deaf and hard-of-hearing students in the Canary Islands. *Heliyon*, 7(3). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e06446>
- Bogat, G.A., von EyeLars, A., & Bergman R. (2015). Person-Oriented Approaches. In D. Cicchetti (Ed.), *Developmental Psychopathology* (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000002188>
- De Fina, A. (2020). Doing Narrative Analysis from a Narratives-as-Practices Perspective. *Narrative Inquiry*, 17, 32–45. <https://doi.org/10.1075/ni.20067.def>
- Ishida, T. (2018). Semantic Ambiguity Effects in L2 Word Recognition. *Journal of Psycholinguistic Research*, 47(3), 523–536. <http://doi:10.1007/s10936-017-9542-7>
- Frank, St.L., & Christiansen, M. (2018). Hierarchical and sequential processing of language. *Language, Cognition and Neuroscience*, 33(9), 1213–1218. <https://doi:10.1080/23273798.2018.1424347>.
- Georgieva, D., & Valchev, G. (2020). Specific features of interpersonal communication in deaf children. *Proceedings of CBU International Conference on Innovations in Science and Education’ 2020 (March 18-20, 2020, Prague, Czech Republic (Vol. 1, pp. 81–87)*. <https://doi.org/10.12955/pss.v1.51>
- Huk, O.-M., & Bekhta, I. (2020). Concept of Narrative Analysis and Basic Approaches. *Young Scientist*, 11(87), 87–92. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-92>
- Lozova, O., & Lytvynenko, O. (2021). Lozova & Lytvynenko (data set). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5550979>
- Mitchell, T.R., & Braham, L.G. (2011). The Psychological Treatment Needs of Deaf Mental Health Patients in High-Secure Settings: A Review of the Literature.

- International Journal of Forensic Mental Health*, 10(2), 92–106. <https://doi.org/10.1080/14999013.2011.577135>
- Mulyadi, E., Oktavianisya, N., & Puspaningrum, U. (2020). Communication and self-concept of children with deaf and speech impaired. *Journal of Vocational Nursing*, 1(2), 105–110. <https://doi.org/10.20473/jovin.v1i2.23555>
- Rokach, A., Berman, D., & Rose, A. (2021). Loneliness of the Blind and the Visually Impaired. *Frontiers in Psychology*, 12, Article 641711. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.641711>
- Sarbin, T. (1986). *Narrative psychology: The storied nature of human conduct*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Vernon, M., & Andrews, J. (2010). *The psychology of deafness*. New York, NY: Longman.
- Wooffitt, R. (2015). *Conversation Analysis and Discourse Analysis*. London. <https://doi.org/10.4135/9781849208765>
- Yoshinaga-Itano, C., & Wiggin, M. (2016). A Look into the Crystal Ball for Children Who Are Deaf or Hard of Hearing: Needs, Opportunities, and Challenges. *Semin Speech Language*, 37(4), 252–258. <https://doi.org/10.1055/s-0036-1587707>

References

- Alegre de la Rosa, O.M., & Angulo, L.M.V. (2021). Evaluation of emotional and psycholinguistic problems in deaf and hard-of-hearing students in the Canary Islands. *Heliyon*, 7(3). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e06446>
- Bayyer, O. (2020). Obgruntovana teoriya yak metod roboty z tekstom [Substantiated theory as a method of working with text]. In M.S. Velikodna, O.V. Stogniy, & V.O. Deputies (Eds.), *Dopovidi kliuchovykh spikeriv I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Naratyva psykholohiya: teoriya, empyryka, praktyka – The Reports of key speakers of the I All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Narrative Psychology: Theory, Empirics, Practice" (Kryvyi Rig, November 29–30, 2019)*, (pp. 4–8) [in Ukrainian].
- Bogat, G.A., von EyeLars, A., & Bergman R. (2015). Person-Oriented Approaches. In D. Cicchetti (Ed.), *Developmental Psychopathology* (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000002188>
- Bystrov, Ya.V. (2016). *Anhlovnyy bihrafichnyy naratyv u vymirakh kohnityvnoyi lnhvistyky ta synerhetyky [English biographical narrative in the dimensions of cognitive linguistics and synergetics]*. Kyiv – Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- De Fina, A. (2020). Doing Narrative Analysis from a Narratives-as-Practices Perspective. *Narrative Inquiry*, 17, 32–45. <https://doi.org/10.1075/ni.20067.def>
- Fedorchenko, N.V. (2013). Socio-psychological models of narrative interpretation of aesthetic experiences by a person. *Candidates Thesis*. Kyiv: ISPP NAPS of Ukraine [in Ukrainian].
- Fisenko, A. (2017). Osobennosti razvitiya kommunikativnykh navykov u detey s narusheniyami zreniya [Features of the development of communication skills in children with visual impairments]. In V.P. Kryuchkov (Ed.), *Materialy Vserossijskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii "Problemy rechevogo ontogeneza i dizontogeneza" – Proceedings of the All-Russian Scientific and Practical Conference "Problems of speech ontogenesis and dysontogenesis" (Saratov,*

- Saratov State University named after N.G. Chernyshevsky, September 29, 2017), (pp. 345–349) [in Russian].
- Frank, St.L., & Christiansen, M. (2018). Hierarchical and sequential processing of language. *Language, Cognition and Neuroscience*, 33(9), 1213–1218. <https://doi.org/10.1080/23273798.2018.1424347>.
- Georgieva, D., & Valchev, G. (2020). Specific features of interpersonal communication in deaf children. *Proceedings of CBU International Conference on Innovations in Science and Education' 2020 (March 18–20, 2020, Prague, Czech Republic (Vol. 1, pp. 81–87)*. <https://doi.org/10.12955/pss.v1.51>
- Holovchyts, L.A. (2011). *Doshkolnaya surdopedahohyka: Vospytanye y obuchenye doshkolnykov s narushenyamy slukha [Preschool sound teaching: Upbringing and training of preschool children with hearing impairments]*. Moscow: VLADOS [in Russian].
- Huk, O.-M., & Bekhta, I. (2020). Concept of Narrative Analysis and Basic Approaches. *Young Scientist*, 11(87), 87–92. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-92>
- Ishida, T. (2018). Semantic Ambiguity Effects in L2 Word Recognition. *Journal of Psycholinguistic Research*, 47(3), 523–536. <http://doi:10.1007/s10936-017-9542-7>
- Kalashnikova, V.A., & Shipunova, A.V. (2017). Osobennosti formirovaniya rechi u detey s narusheniyem slukha [Features of speech formation in children with hearing impairment]. In V.P. Kryuchkov (Ed.), *Materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii "Problemy rechevogo ontogeneza i dizontogeneza" – Proceedings of the All-Russian Scientific and Practical Conference "Problems of speech ontogenesis and dysontogenesis" (Saratov, Saratov State University named after N.G. Chernyshevsky, September 29, 2017)*, (pp. 131–134) [in Russian].
- Koshelev, A.D. (2021). O genezise u rebenka ponyatiy i leksicheskikh znacheniy [On the genesis of a child's concepts and lexical meanings]. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 2(48). 156–170. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2021-48-2-156-170> [in Russian].
- Lozova, O., & Lytvynenko, O. (2021). Lozova & Lytvynenko (data set). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5550979>
- Lytvynenko, O.O. (2021). *Stanovlennya osobystosti pidlitka (ontohenetychnyy i dizontohenetychnyy aspekt [Formation of adolescent personality (ontogenetic and dysontogenetic aspect)]*. Kharkiv: FOP "Panov" [in Ukrainian].
- Mitchell, T.R., & Braham, L.G. (2011). The Psychological Treatment Needs of Deaf Mental Health Patients in High-Secure Settings: A Review of the Literature. *International Journal of Forensic Mental Health*, 10(2), 92–106. <https://doi.org/10.1080/14999013.2011.577135>
- Mulyadi, E., Oktavianisya, N., & Puspaningrum, U. (2020). Communication and self-concept of children with deaf and speech impaired. *Journal of Vocational Nursing*, 1(2), 105–110. <https://doi.org/10.20473/jovin.v1i2.23555>
- Repyevskaya, M.V. (2013). Narrativnyy analiz kak metod izucheniya yazykovogo soznaniya [Narrative analysis as a method for linguistic consciousness studying]. *Vestnik Yuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the South Ural State University. Series "Linguistics"*, 10(2), 111–112 [in Russian].
- Rokach, A., Berman, D., & Rose, A. (2021). Loneliness of the Blind and the Visually Impaired. *Frontiers in Psychology*, 12, Article 641711. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.641711>
- Sarbin, T. (1986). *Narrative psychology: The storied nature of human conduct*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Solntseva, V.A., & Belova, T.V. (2012). *Psikhologicheskiye osobennosti lyts s narushenyuyamy zrenyya (slabovydyashchykh)* [Psychological features of visually impaired persons]. *Spravochnik po orhanyzatsyy u provedenyuy proforyentatsyonnoy raboty – Directory on the organization and conduct of career guidance work* (pp. 92–94) [in Russian].
- Ushakova, T.N. (2009). *O mekhanizмах verbalnykh protsessov cheloveka. Psikhologhiya* [On the mechanisms of human verbal processes]. *Zhurnal vysshey shkoly ékonomiky – Journal of Higher School of Economics*, 6(1), 99–113 [in Russian].
- Vernon, M., & Andrews, J. (2010). *The psychology of deafness*. New York, NY: Longman.
- Vygotsky, L.S. (2005). *Psikhologhiya razvytyya cheloveka [The psychology of human development]*. Moscow: Smysl [in Russian].
- Wooffitt, R. (2015). *Conversation Analysis and Discourse Analysis*. London. <https://doi.org/10.4135/9781849208765>
- Yoshinaga-Itano, C., & Wiggin, M. (2016). A Look into the Crystal Ball for Children Who Are Deaf or Hard of Hearing: Needs, Opportunities, and Challenges. *Semin Speech Language*, 37(4), 252–258. <https://doi.org/10.1055/s-0036-1587707>
- Zolotova, N.O. (2019). *Refleksyvnost obydennoho soznanyya u estestvennyy metayazyk* [Reflexivity of ordinary consciousness and natural language]. *Voprosy psykholingvistyky – Journal of Psycholinguistics*, 4(42), 50–61. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2019-42-4-52-63> [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Вступ. У статті представлено результати дослідження персональних наративів підлітків, які мають порушення слуху і зору, а також їх однолітків без відповідних порушень.

Мета даної роботи полягала в аналізі змістових індикаторів персональних наративів підлітків із депривацією вербального розвитку. В ході теоретичного пошукування було систематизовано підходи до розуміння онтогенезу та дизонтогенезу становлення особистості; проаналізовано результати попередніх досліджень мовної свідомості та мовленнєвої поведінки підлітків, становлення яких відбувається в умовах вербальної депривації; узагальнено теоретичні напрацювання, щодо ролі текстуальної взаємодії в процесі формування особистісної спрямованості.

Методи. В якості методів емпіричного дослідження використано наративний аналіз персональних текстів респондентів із застосуванням процедур обґрунтованої теорії. Статистична обробка отриманих даних здійснювалась за допомогою U-критерію Мана-Уїтні.

Результати. В результаті емпіричного дослідження було визначено низку особливостей, характерних для кожної з трьох груп респондентів (ті, які мають порушення слуху, ті, які мають порушення зору та ті, які не мають порушень у роботі аналізаторів). Порівняльний аналіз отриманих даних дозволив констатувати однорідність персональних наративів підлітків з порушеннями зору та без жодних порушень і принципову відмінність текстів,

створених досліджуваними, які мають порушення слуху, а відповідно живуть в умовах вербальної депривації.

Висновки. На основі даних, отриманих в результаті емпіричного дослідження було проаналізовано значення вербальної депривації в процесі особистісного становлення підлітків. Доведено, що підліткам, чиє особистісне становлення відбувається в умовах депривації вербального розвитку притаманні специфічні форми особистісної спрямованості. Особистісна спрямованість визначає специфіку сприймання навколишнього світу, самоусвідомлення та накопичення власного життєвого досвіду, що і знаходить відображення у персональних нарративах. Специфічність відображеної у нарративах спрямованості підлітків, які мають порушення слуху та її відмінність від спрямованості осіб, які мають порушення зору, свідчить про те, що саме вербальна депривація (а не функціональний дизонтогенез загалом) визначає особливості формування особистісної спрямованості. Перспективи подальших досліджень цієї тематики вбачаємо у детальному вивченні лінгвістичних, стилістичних та семантичних аспектів мовленнєвої поведінки осіб, розвиток яких перебігає в умовах вербальної депривації.

Ключові слова: нарративний аналіз, обґрунтована теорія, персональний нарратив, вербальна депривація, дизонтогенез, підлітковий вік.

Лозова Ольга & Литвиненко Елена. Содержательные индикаторы личностной направленности в персональных нарративах подростков с депривацией вербального развития

АННОТАЦИЯ

Вступление. В статье представлены результаты исследования персональных нарративов подростков, имеющих нарушения слуха и зрения, а также их сверстников, не имеющих соответствующих нарушений.

Цель данной работы заключалась в анализе содержательных индикаторов персональных нарративов подростков с депривацией вербального развития. В ходе теоретического поиска были систематизированы подходы к пониманию онтогенеза и дизонтогенеза становления личности; проанализированы результаты предыдущих исследований языкового сознания и речевого поведения подростков, становление которых происходит в условиях вербальной депривации; обобщены теоретические наработки, о роли текстуального взаимодействия в процессе формирования личностной направленности.

Методы. В качестве методов эмпирического исследования использован нарративный анализ персональных текстов респондентов с применением процедур обоснованной теории. Статистическая обработка полученных данных осуществлялась с помощью U-критерия Мана-Уитни.

Результаты. В результате эмпирического исследования был определён ряд особенностей, характерных для каждой из трёх групп респондентов (тех, которые имеют нарушения слуха, тех, которые имеют нарушения зрения и тех, которые не имеют нарушений в работе анализаторов). Сравнительный

анализ полученных данных позволил констатировать однородность персональных нарративов подростков с нарушениями зрения и без таковых нарушений и принципиальное отличие текстов, созданных испытуемыми, которые имеют нарушения слуха, а соответственно живут в условиях вербальной депривации.

Выводы. На основе данных, полученных в результате эмпирического исследования было проанализировано значение вербальной депривации в процессе личностного становления подростков. Доказано, что подросткам, чье личностное становление происходит в условиях депривации вербального развития присущи специфические формы личностной направленности. Личностная направленность определяет специфику восприятия окружающего мира, самосознания и накопления жизненного опыта, и находит отражение в персональных нарративах. Специфичность отраженной в нарративах направленности подростков, имеющих нарушения слуха и ее отличие от направленности лиц, имеющих нарушения зрения, свидетельствует о том, что именно вербальная депривация (а не функциональный дизонтогенез в целом) определяет особенности формирования личностной направленности. Перспективы дальнейших исследований в этом направлении видим в детальном изучении лингвистических, стилистических и семантических аспектов речевого поведения лиц, развитие которых протекает в условиях вербальной депривации.

Ключевые слова: нарративный анализ, обоснованная теория, персональный нарратив, вербальная депривация, дизонтогенез, подростковый возраст.